

Příběhy velkých rozměrů aneb Kdo je obr?

V našem sebestředném, přesněji antropocentrickém vnímání světa máme opakovaně tendence třídit, škatulkovat, nálepkovat a poměřovat. Sami se považujeme za „velké“ a mocné vládce planety, což je jeden z našich největších omylů, na který pravděpodobně doplatíme... Přesto, tváří v tvář větším organismům, než jsme my sami, zůstáváme žasnout.

Velikost je jedním z nejvýraznějších rysů živých organismů. U živočichů přitom neznamená jen otázku měřítka – ovlivňuje způsob života, nároky na potravu a prostor, pohyb, rozmnožování i vztahy s ostatními organismy. Obři mají v ekosystémech zvláštní postavení a jejich přítomnost může krajinu proměňovat klíčovým způsobem. A právě na svět velkých organismů se zaměřuje aktuální číslo Živy.

Co vlastně znamená „megafauna“? Přesná hranice tohoto pojmu neexistuje a jeho význam se může měnit podle toho, zda mluvíme o biologii, ekologii, paleontologii nebo ochraně přírody. Společným jmenovatelem je však mimořádná tělesná velikost a s ní spojená role v ekologické nise. Megafauna proto není jen přehlídkou rekordmanů, ale také příležitostí přemýšlet, co veli-

kost v evoluci znamená a jaké má výhody i limity.

Vydáme se tedy do hluboké minulosti Země. Setkáme se s obřími členovci a fyziologickými omezeními, která jejich gigantické rozměry provázela, stejně jako s jejich vlivem na tehdejší ekosystémy. Podíváme se na otázku velikosti hlavonožců a na to, kde končí vědecky doložená skutečnost a začínají mýty. Do příběhu gigantismu patří i podivuhodný *Prototaxites*, jehož systematické zařazení se v průběhu vědeckého poznávání výrazně proměňovalo... a stále mění. Významnou kapitolu představují dinosauři – jejich mimořádná rozmanitost i evoluční mechanismy, které umožnily vznik některých z největších suchozemských obratlovců. Mladší geologickou minulost, pleistocén, připomíná svět mamutů, obřích lenochodů a dalších velkých savců, současnost např. existence největších živočichů, kteří kdy obývali naši planetu – kytovců.

Samotná velikost není evoluční kuriozitou. Již jsme zmínili, že přítomnost velkých zvířat může zásadně ovlivňovat fungování ekosystémů, tok energie i podobu okolního prostředí. Megafauna se podílí na

šíření rostlin, vytváření mozaiky stanovišť a utváření potravních vztahů. Její úbytek proto může mít důsledky, které daleko přesahují vymizení jednotlivých druhů. Zvláštní pozornost si zaslouží pleistocenní extinkce a otázka, do jaké míry její ekologický odkaz ovlivňuje dnešní evropskou krajinu.

A tím se dostáváme k člověku. Lidská historie se s historií megafauny opakovaně prolíná – od lovu a změn ekosystémů až po současné snahy některé ekologické funkce velkých zvířat obnovovat. Velcí býložravci mohou působit jako „zahradníci krajiny“ a jejich návrat se stal jedním z východisek konceptu rewildingu a trofického rewildingu. Tyto přístupy však zároveň otevírají řadu praktických i vědeckých otázek: jaké druhy a v jakých počtech do krajiny vracet, jak jejich působení hodnotit a jak skloubit ekologické cíle s potřebami člověka.

Některá z uvedených témat se do tohoto čísla již nevešla v plném rozsahu. Proto je v kuléru pouze naznačujeme a rádi se k nim v budoucnu vrátíme podrobněji. Patří sem nové nálezy pozůstatků megafauny v oblastech permafrostu, praktické zkušenosti s pastvou jako nástrojem managementu krajiny, vztah trofického rewildingu a pastevního managementu včetně snah o oživení vyhynulých druhů, možnosti a limity deextinkce nebo metodické otázky spojené s hodnocením stanovišť ovlivněných rewildem.

Megafauna tak není pouze příběhem, kdo byl největší. Je příběhem evoluce, ekologických vazeb, proměn krajiny i člověka jako činitele, který tyto procesy výrazně, a v novodobé historii i v podstatě zásadně, ovlivňuje. A také otázkou, zda a jak dokážeme v dnešní krajině a celkově světovém ekosystému znovu vytvořit prostor pro organismy, jejichž význam zdaleka nekončí u jejich rozměrů.

Gigantismus navíc nemusíme chápat jen jako biologickou kategorii. Velikost odedávna zaměstnávala i lidskou představivost. Není náhodou, že se v souvislosti s Odysseovými cestami a setkáním s Kyklopem objevuje úvaha, zda mohly k představě jednookých obrů přispět lebky slonů, zejména jejich vyhynulých středozezemních příbuzných (*Palaeoloxodon falconeri*). Velká nosní dutina uprostřed lebky mohla být bez znalosti živého zvířete snadno vykládána jako jediný obrovský oční otvor. Zůstává tak krásným příkladem, jak se skutečná fauna může proměnit v mýtus – a jak naše představa o „obrovi“ závisí nejen na jeho skutečných rozměrech, ale i na tom, co jsme schopni v nalezených stopách minulosti rozpoznat. A také úhlu pohledu – pro nás obři, ve sloním světě trpaslíci.

Přejeme příjemné a možná i dobrodružné čtení.

Martin Košťák a redakce Živy

1

1 Koroun bezzubý (Stellerova kráva – *Hydrodamalis gigas*) byl jedním z největších zástupců dugongovitých sirén (Dugongidae). Bude vždy mementem lidské bezohlednosti – Evropané stihli tohoto úžasného živočicha vyhubit během 27 let. Sbírky Senckenberg Naturhistorische Sammlungen v Drážďanech. Foto M. Košťák